

Bekir Topaloğlu: Kur'an ve Kelâm Araştırmalarına Adanmış Bir Ömür

Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ*

Özet

Bu makalede geleneksel eğitim öğretim yapan medrese ile modern kalıplar içinde eğitim-öğretim faaliyeti yürüten imam hatip liseleri ve ilahiyat fakültelerinin sentezi olarak nitelenebilecek değerli bir ilim adamının hayatı, dini, siyasî ve sosyal konulara ilişkin görüşleri, akademik çalışmaları, eğitim-öğretim faaliyetleri ve Nesil Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları gibi hayır kurumlarındaki hizmetleri bir dergide yer alabilecek imkanlar ölçüsünde özetlenecektir. Bu ilim adamı, kırk yılı aşkın bir süre İstanbul İmam Hatip Lisesi, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü ve M.Ü.İlahiyat Fakültesi'nde hocalık yapmış bulunan ve 2002'de yaş haddinden emekliye ayrılan Prof. Dr. Bekir Topaloğlu'dur.

Anahtar Kelimeler: Bekir Topaloğlu, İmam Hatip, İslâmî eğitim, İlahiyat Fakültesi.

Abstract

This article deals with the life and the works of a distinguished scholar Prof. Dr. Bekir TOPALOĞLU who served as a teacher and scholar more than forty years in İmam Hatip schools, İstanbul Higher Islamic Institute and M.U. Divinity Faculty. He can be seen as a synthesis of traditional (madrassa) and modern (İmam Hatip and Divinity) education. Within the limits of a journal article I will try to summarize his life and academic works, his views on religious, political and social issues, and his contributions to Nesil Foundation and The Turkish Religious Foundation's Center for Islamic Studies.

Key Words: Bekir Topaloğlu, İmam Hatip, Islamic education, divinity faculty.

İslâm kültüründe ulemânın önemli bir yeri vardır. Âlimler bazan sultan ve yöneticilere karşı halkın, bazan da halka karşı hakkın savunucusudur. Geriye dönüp baktığımızda kültürümüzde olumlu çağrışımlar yapan bir ulemâ geleneğinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Başlangıçtan itibaren Osmanlılar'ın sonuna kadar bu zümreyi yetiştirme görevini medreseler üstlenmişti. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında medreseler kapatılınca ortaya bir boşluk çıktı ve yeni yönetim Osmanlılar'ın bakiyesi hocalarla yetinmek durumunda kaldı. Cumhuriyet idaresi uzun süre din konusundan uzak durduğu için kendi din âlimini yetiştirememiş ve sonuçta bir kırılma ile karşı karşıya kalmıştır. Baştan beri hissedilen bu ihtiyaç 1951'den itibaren açılan İmam-Hatip okulları, İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslâm

---

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi, Kelâm Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

enstitüleri ile karşılanmaya çalışılmış, bu tarihlerde toprağa atılan tohumlar semeresini vermeye başlamıştır. İşte Bekir Topaloğlu bu semerenin ilk örneklerindendir. Hatta aldığı eğitim-öğretim ve yetiştiği çevreye bakıldığında onun, geleneksel öğretim yapan medrese ile modern kalıplar içinde eğitim-öğretim faaliyeti veren İmam-Hatip okullarının sentezi olduğu söylenebilir. Bu makalede size uzun bir inkitadan sonra yeniden filizlenen ve çiçek açan yeni bir neslin içinden çıkan âlim örneklerinden biri sunulacaktır. Allah sayılarını çok, ömürlerini uzun eylesin.

Hayatı

Bekir Topaloğlu nüfus kayıtlarına göre 30 Nisan 1936 yılında Trabzon'un Çaykara ilçesinin Taşçılar köyünde doğmuştur. Hocanın kendi ifadesine göre ise gerçek doğum tarihi 17 Kasım 1932'dir. Babası ayakkabıcı Hüseyin Efendi, annesi Emine Hanım'dır. İlk tahsiline mahalle mescidinde başlamış, Bozoğlu Hoca'dan Kur'an okumasını öğrendikten sonra dedesi Muhammed Hanefi'den (Kutluoğlu) hâfızlık yapmış ve yörenin medrese geleneğine göre on yıl süreyle Arap dilinden *Emsile*, *Bina*, *Maksûd*, *Merah* (sarf cümlesi), *Avâmil*, *İzhar*, *Kâfiye*, *Molla Câmî* (nahiv cümlesi) ve *Meânî* (*Telhîs*); fıkıhtan *Halebî-i sagîr*, *Merâkî'l-felâh*, *Mûltekâ* ve *Şerhi*; usûl-i fıkıhtan *Mir'ât Şerhu'l-Mirkat*; tefsirden *Celâleyn*, *Kâdî Beyzâvî*; hadisten *Râmûzû'l-ehâdîs*; kelâmdan *Emâlî* ve *Şerhu'l-Akâid*; mantıktan *İsâgûcî*; ferâizden *Metnü's-Sirâciyye* kitaplarını okuyarak dinî ilimler tahsilini tamamlayıp 1949'da icâzet almıştır. Hocaları arasında Kabro Hoca lakaplı Hasan Er Hoca da bulunmaktadır. Topaloğlu medrese usulüyle öğrenimi sırasında üçüncü sınıftan başlayarak ilkokul öğrenimini de tamamladı. 1950 yılının yaz aylarında Trabzon'un merkez köylerinden Yeşilova'da imam-hatiplik görevine başladı. Dedesinin istek ve telkinleri ile bu görevi bırakarak 1952-53 öğretim yılında İstanbul İmam-Hatip Okulu'na kaydoldu. 1952-1959 yılları arasında bu okulda orta ve lise öğrenimini sürdürdü. Celâleddin Öktem, Bekir Hâki Yener, Abdullah Güzelyazıcı, Abdurrahman Şeref Güzelyazıcı, Zekâi Konrapa, Nureddin Topçu gibi hocalardan dersler aldı. Öğrenciliği esnasında Edirnekapı Mihrimah, Eyüp, Hırka-i Şerif, Beyazıt ve Eminönü Yenicami gibi büyük camilerde vaazlar verdi. 1959'da İstanbul İmam-Hatip Okulu'ndan mezun olunca Divanyolu'ndaki Fîruz Ağa Camii'nde üç buçuk yıl süreyle imam-hatiplik ve Manisa-Saruhanlı'da fahrî vâzilik yaptı. 1959'da açılan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne girdi, burayı birincilikle bitirdikten sonra 1963'te İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda meslek dersleri öğretmenliğine tayin edildi. Buradaki görevi iki buçuk yıl sürdü. Ardından 1966 yılının başında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde göreve başladı atandı ve Prof. Muhammed Tancî'nin asistanı oldu. 1968 yılı Nisan ayında Tuzla Piyade Okulu'nda askerlik görevine başladı. Garnizondaki cami inşaatının başlatılıp bitirilmesinde büyük katkıları oldu. Askerlik dönüşü asistanlık tezini bitirip o

günkü adı ile “öğretim üyeliği” unvanını aldı ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Kelâm öğretmenliğine tayin edildi (1971). İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün Marmara Üniversitesi'ne bağlı İlahiyat Fakültesi haline getirilmesinden sonra bu çalışma doktora denk kabul edilerek doktor unvanı aldı (1983) ve aynı yıl bu fakültede yardımcı doçent, 1986 yılında doçent, 1988 yılında İslâm Felsefesi, 1993 yılında da Kelâm Anabilim Dalı'nda profesör oldu ve bir süre bölüm başkanlığı yaptı. Akademik hayatı esnasında on sekiz yüksek lisans ve on bir doktora tezi yöneten Topaloğlu 14 Ekim 2002'de yaş haddinden emekli oldu. Halen İstanbul'da Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nin İslâm Ansiklopedisi biriminde çalışmalarına devam etmektedir.

Eserleri ve Görüşleri

İslâm'da Kadın (İstanbul 1965). Bekir Topaloğlu'nun ilk eseri olup yazılış maksadı önsözünde şu şekilde açıklanmaktadır: Kadın hakları meselesinde Batı'da haklı olarak bir mücadele başlatılmış ve ancak uzun uğraşlardan sonra belli bir mesafe alınabilmiştir. İslâm ülkelerinde ise yanlış anlama ve eksik uygulamalardan kaynaklanan problemler gündeme getirilerek Avrupa'da cereyan edenlere benzer bir mücadeleye girilmiştir. Hâlbuki İslâm'ın özünde ve ruhunda durum Avrupa'dakinden farklı idi. Avrupa'yı taklit etme hastalığı bu farkı anlamamıza engel oldu. “İslâm'ın kadını telakki tarzını ve ona tanıdığı hakları” derli toplu ve objektif bir şekilde Türkçe olarak ortaya koyan bir esere duyulan ihtiyaç bu eserin yazılmasını sağlamıştır.¹ Kadın konusu Topaloğlu'nun önemle üzerinde durduğu meselelerden biridir. O, toplumun temel taşlarından birini oluşturmaları, çocukların ve dolayısıyla nesillerin yetişmesinde çok önemli bir konum işgal etmeleri sebebiyle kadınların eğitimine özel bir önem atfetmekte din ve toplumda kadınların aktif rol almaları, ailede olduğu gibi sosyal hayatta da etkin olmaları taraftarıdır. Onun bu hassasiyeti öğretim üyeliği esnasında anabilim dalına akademisyen alırken, yüksek lisans ve doktora programlarına öğrenci seçerken de görülmüştür.

Öze Doğru (İstanbul 1970), Topaloğlu'nun *İslâm'da Kadın* kitabından sonra yazdığı ikinci eseridir. “İman ve ibadet” konuları ile başlayan eser, yaratılıştan beri süregelen “hak-bâtıl mücadelesi”, bâtıl taraftarlarının mânevî portreleri ile “inanmayış sebepleri”, çağımız insanların en büyük eksikliğini teşkil eden “samimiyet” (ihlâs), îmanla ibadetin birleşmesinden (dindarlıktan) doğan “güzel ahlâk” konularına temas eder. Daha sonra insanlığın kurtarıcısı son Peygamber'in örnek hayatından tablolar sunar, ona ait bazı önemli vak'aları yaşatmak ister, “öze doğru” başlatılan “ebediyet yolculuğu”nun ölümsüz gayesi “ebedî saadet” için imkân ve vazifelerimizin neden ibaret olduğuna temas eder ve “dua

¹ Bekir Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, İstanbul 1977, s. 7-8.

kapısı”nda son bulur. Yirmi yıllık öğrencilik ve öğretmenlik tecrübesine dayanılarak kaleme alınmış olan bu eserde zaman zaman dinî ve sosyal konulara ilişkin görüş ve tahliller, zaman zaman da duygu ve seziler dile getirilmektedir. Daha çok dindar insanların muhatap kabul edildiği söz konusu eserde İmam Gazzâlî ve Nureddin Topçu’nun etkileri görülmektedir. Gazzâlî’nin etkisini bizzat kendisi şu sözleri ile dile getirmektedir: “Konuları işlerken çoğu zaman büyük fikir ve göntül adamı İmam Gazzâlî’nin *İhyâ*’sına bürünmüş ruhunun gölgesi altında bulunduğumu hissetmişimdir”.² Topçu’nun etkisini ise şu ifadelerinde açıkça görmek mümkündür: “Kurtuluş için insanlığın isyan etmesi ve bugünkü ruh zemininden uzaklaşması gerektiği kanaatindeyim. Bu asil isyan kötü kuvvetlere karşı olacak, bu ‘mukaddes güç’ yaratılış gayesine yönelecektir”.³ Öze Doğru 1982’de yeniden düzenlenerek ve bazı ilâveler yapılarak *Dinî Sohbetler* adıyla yayımlanmıştır. Topaloğlu’nun etkilendiği kişiler içinde İmam Mâtürîdî ve hocası Muhammed Tancî de bulunmaktadır.

Nesillerin El Kitabı (İstanbul 1982). Topaloğlu’nun üçüncü kitabıdır. Onun düşünce dünyasında “nesil” kelimesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Kendisi ve yakın arkadaşları İmam-Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü mensup ve mezunlarını İslâm’ın bayraktarlığını yapacak “nesil” olarak görüyorlardı. Bu câmiayı desteklemek üzere Nesil Vakfı adıyla bir vakıf kurulmuş, *Nesil* dergisi çıkarılmış, aynı adla bir yayınevi ihdas edilmiştir. *Nesillerin El Kitabı* da bu çerçevede söz konusu gençlere yol gösteren bir rehber olarak düşünülmüştü. Müellif önsözde eserin başlığı hakkında şunları söylemektedir: “Her şeyden önce şunu belirtmeliyiz ki “nesil”den maksat ülkemizin, hatta bütün müslüman milletlerin özellikle mânevî kalkınma ve ilerlemesinde samimiyet ve fedakârlıkla görev almak isteyen gruplardır. Bu hizmet neslinin tabanını İmam-Hatip liseleri, tava-nını da İlahiyat fakülteleri mensupları oluşturmaktadır. Bunların dışında aynı dâvâyı amaç edinmiş saygıdeğer zümreler de vardır. Onlar da aynı çerçevenin içinde mütâlaa edilmiştir”.⁴

Topaloğlu söz konusu eserde bu neslin misyonunu şu şekilde dile getirmektedir: “İşte sen, gaye arkadaşım, hısnılgın ve nesep yakınlığının da ötesinde telakki ettiğim asil kardeşim!.. İmin ve imanın, kafasını ve gönlünü imar ettiği sen, İslâm hakikatini tadan ve başkalarına da tattırmayı şiar edinen ideal insan sen!.. Ben diyorum ki sen çok, pek çok mesulsün ve eğer bunu idrak ediyorsan büyük, hem de çok büyüksün! Bu sorumluluk ile bu idrak daima yan yana bulunduğu ve birbirinin âmili olduğu takdirde sen dünyada da âhirette de mesutsun!

² Bekir Topaloğlu, *Öze Doğru*, İstanbul 1970, s. 8.

³ a.g.e., s. 7.

⁴ a.mlf., *Nesillerin El Kitabı*, İstanbul 1996, s. 11-12, 29.

Peygamberlerden, velîlerden, âlimlerden, şehidlerden ... büyüklerimizden miras kalan bu davaya sahip çıkarken bunun pek zor olacağını da bilmelisin. İlahî hakikatten habersiz milyonlarca insana Allah'ın saadet ülkesi olan İslâmiyet'e doğru yön vermek, bu en büyük şerefe nâil olmak için yapılacak mücadele elbette kolay olmayacaktır. Ebedî mutluluğa götüren yollar güçlüklerle örülmüş, dikenlerle sarılmıştır. Bu yolda ilerlemek isterken nefsimizden, içimizden ve dışımızdan olmak üzere birçok engelle karşılaşacağız. Nefsimizden doğacak engeller aile efradımızdan, menfaatlerimizden, aşağı arzularımızdan ve hatta siyaset görüşümüzden oluşabilir. Çağımızın insanlığı 'hürriyet'e meftun olmuş görünüyor. Mutlak bir hürriyetin, kayıtsız şartsız bir serbestliğin dünya tarihinde hiçbir zaman bulunmadığına, şu anda hiçbir yerde mevcut olmadığına ve dünya durdukça da olmayacağına inanıyorum. Demek ki doğru ve hayırlı olan da budur. O halde gaye arkadaşım, boyun eğeceksek en yüceye boyun eğelim, kulluk edeceksek O'nun yolunda kulluk edelim, olmaz mı? Mademki bütün insanlar, bütün canlılar, bütün varlıklar gibi biz de büyük bir ilâhî plana bağlıyız ve mademki biz ne yapsak, hangi çareye başvursak ilâhî tasarrufun dışına çıkamayacağız, o halde, diyorum, vücudumuz bu ilâhî ülkede yer tutmuşken gönlümüz neden başka vadilerde dolaşsın! Biraz daha açık söyleyeyim: Biz bütün varlığımızla Allah'a teslim olmadan yaşayamayız; biz kayıtsız şartsız İslâm'ın olmadan mesut olamayız. Bu sebeple nefsimizin aşırı arzularını davamıza kurban edelim, aile efradımızın ısrarlı isteklerini cihadımızı engellemeyecek tarzda kısmen karşılayalım. İyi bilelim ki nefsi doyurmak mümkün olmadığı gibi insanları memnun etmek de erişilemeyecek bir gayedir. Allah rızası ise her şeyin üstündedir.

Sen küçük hesaplardan kurtulmuş, kafası da gönlü de imar edilmiş sonsuzluk yolcusu, işte bu insanlığı kurtaracaksın. Bunu, aşk derecesine varmış coşkun bir îman, hikmet seviyesine ulaşmış derin bir ilim, fazilet haline gelmiş bir amel-i sâlih ve nihayetsiz bir sabır sayesinde başaracaksın. Mücadele hayatının hiçbir safhasında cehalet ve gaflete düşmemeye, şehvet ve menfaatlara kurban olmaya, kibir ve gurura kapılmamaya, yabancı tesirlerden uzak kalmaya, şahsiyetsizlik göstermemeye dikkat edeceksin. Peygamberin sünnetine tâbi olarak -mûtat maaşın dışında- ücret talep etmeyecek ve ümitsizliğe asla kapılmayacaksın".⁵

Topaloğlu söz konusu neslin karakteristiğini ise şöylece formüle etmektedir:

1. İlimle meşgul olmak, ilmi mutlak mânada almak, eser vermek, milletimize ve insanlığa bu yolla hizmette bulunmak. 2. İman, amel ve ahlâkta millet evlâdına ve genç kardeşlerine örnek olmak. 3. İtikad ve amelde istikametten ayrılmamak. 4. Devletimizin bekasına ve milletimizin bütünlüğüne, İslâm inanç ve felsefesine ters düşen ideolojilere iltifat etmemek. 5. Her türlü politik mülâhaza-

⁵ Bekir Topaloğlu, *Nesillerin El Kitabı*, s. 13-16.

ların ve klik faaliyetlerinin üstünde kalmak. 6. İslâm'ı yazı ve sözle tebliğ vazifesini yürütmek, bu Allah ve resulünün emanetini hakkıyla ifa etmek. 7. İç ve dış sataşmalara karşı İslâm'ı müdafaa etmek, müslüman halkımızı mânevî bunalımlara karşı korumak. 8. Hizmete hazırlanmak, hizmet verildiğinde liyakatle yerine getirmek, bu uğurda fedakârlık göstermek ve bundan haz duymak. 9. Nesli muhafaza etmek.⁶

İslâm Tarihinden Yapraklar (İstanbul 1982). Topaloğlu'nun popüler olarak nitelendirilebilecek eserlerinden biridir. Nesil yayınlarından çıkmış olan bu eseri de "nesil" projesi ile ilgilidir. Şöyle ki: Bütün nesillere örnek olan Hz. Peygamber ve onun güzide ashabı bu eserde çeşitli yönleriyle ortaya konularak ve yaşantılarından "yapraklar" sunularak yeni nesillere örnek oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu eserde yer alan son makalenin başlığının "Örnek Nesil" oluşu da bu değerlendirmemizi teyit etmektedir. Topaloğlu'nun Hayreddin Karaman ile birlikte ders kitabı veya yardımcı kaynak olarak yazdıkları *Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı* (İstanbul 1964), *Arapça Dilbilgisi I-IV* (İstanbul 1964) ve *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, Osman Öztürk ile birlikte yazdığı *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası* (Ankara 1975) ve Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi ile birlikte yazdığı *İslâm'da İnanç Esasları* adlı eserler yine bu nesle destek olmak üzere yapılmış çalışmalar olarak değerlendirilebilir. *İslâm'da Kadın, Öze Doğru, Dinî Sohbetler ve Nesillerin El Kitabı*'nın Vedâ hutbesi ile başlaması dikkat çekicidir.

İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı-İsbât-ı Vâcib- (Ankara 1971). Topaloğlu'nun akademik formatta yazdığı eserlerin ilkidir. Bu eser, Yüksek İslâm Enstitüsü Kelâm ve İslâm Düşüncesi öğretim üyeliği unvanını kazanmak üzere hazırlanmış bir tez olup daha sonra da doktora tezi olarak sunulmuştur. Topaloğlu bu çalışmaya isbât-ı vâcib için Kur'ân-ı Kerîm'in kullandığı yöntemin tesbit ve tahlili ile başlar. Kelâmcıların ve İslâm filozoflarının kullandığı hudûs, imkân, inayet-nizam, hikmet gibi isbât-ı vâcib delillerini ele alıp değerlendirdikten sonra Kur'ân delillerinin her iki disiplin mensupları tarafından kullanılan delillere temel teşkil ettiği sonucuna varır. O, kendisini böyle bir çalışma yapmaya sevkeden âmilleri şöyle dile getirmektedir: "XX. asrın başlarından itibaren İslâm dünyasını ve bu arada memleketimizi tesiri altına alan, dinî gerçekleri inkâr edici materyalizm ile felsefî bir düşünüş olarak yersiz bir gurura ve şuursuz bir inkâra sapanan pozitivizm, tesirlerini hâlâ sürdürmektedir. XIX. yüzyılda Avrupa'yı kasıp kavuran bu fırtına günümüzde en azından fikir alanında mağlûp edilmişse de memleketimizin semalarında etkileri devam etmektedir. İslâmî ilimlerden kelâmı kendime ihtisas dalı seçerken, ilk araştırmamın Allah'ın

⁶ Bekir Topaloğlu, *Nesillerin El Kitabı*, s. 33-34.

varlığı hakkında olmasını tercih ettim. Bu, kelâm ilminin ilk meselesini teşkil ettiği gibi memleketimiz ihtiyacına da uygun düşmektedir".⁷

Topaloğlu'nun akademik formatta yazdığı eserlerin ikincisi de *Kelâm İlmi: Giriş*'tir. Bu eser kelâm ilminin İslâm tarihi boyunca uyguladığı ve günümüzde uygulanması gereken değişik metotları, başlangıçtan günümüze gelinceye kadar bu ilmin sahası içinde meydana getirilen eserlerin özelliklerini, kelâm ilminin mahiyet ve önemini, İslâm'ın bütün asırlarında olduğu gibi bugün de dünya İslâm nüfusunun yüzde doksandan fazlasını teşkil eden Ehl-i sünnet'in ölçü ve ekolleri ile İslâm tefekkür, siyaset, iç ve dış mücadele tarihinde önemli roller oynayan bid'at ehli ve belli başlı ekolleri konu edinmiştir. Her iki kitap da kelâm öğrencilerinin devamlı kullandığı başucu eserlerindedir.

İslâm Düşüncesinin (ve Kelâm İlminin) Yenilenmesi İhtiyacı

Bekir Topaloğlu, İslâm dininin temel ilke ve kesin hükümlerini Hz. Peygamber ve ashabının genel İslâm anlayışı çizgisinin dışına çıkmadan yorumlamak gerektiği düşüncesine sahip olması, İslâmî birikimin hayat içinde şekillenmesini ve müslüman toplumun genel kuruluş ve yaşayış şeklini gösteren geleneğe önem atfetmesi sebebiyle uzaktan bakıldığında gelenekçi ve klasik kelâm anlayışına sıkı sıkıya bağlı bir kelâm âlimi gibi gözükse de onun Kur'an ve hâkim sünnet merkezli bir yenileşmeyi savunduğu ve bu hususta gerekli adımları atmayan ilim adamlarını eleştirdiği bilinen bir husustur. Ona göre İslâm anlayışımızın hayata yansıyor kurumsallaşmasının ardından geçen uzun süre İslâmî ilimlerde yenileşmeye ihtiyaç hissettirmiştir. Bu yenilik var olan birikime karşı bir tepki oluşturmak için değil, ilimlerin insanlığa intikalinde günün şartlarına ve coğrafyasına uyum sağlamak içindir. Onun yenilik anlayışı tümünden bir değişiklik olmayıp temel esaslar aynı kalmakla birlikte usule ve vasıtalara (vesâile) ilişkin bir düzenleme yapılması şeklindedir. İslâm dininin evrensel mesajını yaşatabilmek ve onu bütün dünyaya sunmak için böyle bir yeniliğe ihtiyaç vardır. Bu bir reform olarak algılanmamalıdır. Zira ilk dönem müctehidleri de benzer yenilikleri kendi dönemleri için yapmışlardır.

Topaloğlu'nda yenilik düşüncesinin ipuçlarını *Kelâm İlmi: Giriş* kitabından itibaren görmek mümkündür. Söz konusu eserde, kelâm iliminin doğrudan doğruya dinî akideleri teşkil eden nassa dayalı konularına bu ilmin mesâili (makasid), bu akideleri çeşitli yollarla destekleyenlere de mebbe teşkil edenlere de vesâili denildiğini belirttikten sonra mesâilin daima aynı kalmasına karşın vesâilin zamanın ihtiyaçlarına ve devrin kültür cereyanlarına bağlı olarak değişebileceğini,⁸ aklın hayır ile şerri, güzel ile çirkini idrak ve temyiz edebileceğini,

⁷ Bekir Topaloğlu, *İslâm Kelâmcılarına ve Filozoflarına Göre Allah'ın Varlığı*, Ankara, ts., s. 11.

⁸ a. mlf., *Kelâm İlmi: Giriş*, İstanbul 1993, s. 51.

ancak dinin esaslarını teşkil eden esasları (usûlü'd-dîn) vazedemeyeceğini, dinî metotta aklın ve mantığın iptal edeceği hiçbir şeyin bulunmadığını, aklın bilemediği şeyleri dinin tebliğ ettiğini ve aklın bunları benimsediğini, aklın naklin getirdiği esas ve hükümleri anlayan ve teyit eden bir vasıta olduğunu⁹ kaydederrek şöyle demektedir: “Akaid ve kelâm tarihine genel bir bakışla baktığımızda anlarınız ki bu konularla ilgilenen İslâm âlimleri tarih boyunca ortaya çıkan ihtiyaçlara göre hareket etmişlerdir. Onlar İslâm dünyasını tesiri altına alan veya bu istidadı gösteren yeni cereyanlara ayak uydurmak için metotlarında daima değişiklik yapmışlardır. Akaid ve kelâm ilminin temel konuları daima aynı kalmıştır; bunlar İslâm dininin îman esaslarıdır. Hiçbir İslâmî fırka mensubu bu temellerde ziyade veya noksanı iddia etmemiştir. Yalnız bu temellerin anlaşılma tarzı ile izah ve ispat metotları fırkalara ve çağlara göre değişik olmuştur. İslâm tarihi boyunca çoğunluğun akidesini temsil eden Ehl-i sünnet ulemâsı da zamanın ihtiyacına göre metotlarında değişiklik yapmışlar, böylece müteharrik bir sistem takip etmişlerdir. Selef akidesi, mütekaddimîn ve müteahhirîn ilm-i kelâmı bu müteharrik sistemin değişik safhalarını teşkil ederler.” Topaloğlu, “Acaba son asırda, içinde bulunduğumuz asırda durum nedir? Çağımızın kelâm ilmi aynı îman esaslarını hangi metotla müdafaa, izah ve ispat etmelidir?” sorularını yönelttikten sonra devrimizin ilm-i kelâm ihtiyacını doğru olarak takdir edip bu sahada eserler veren İzmirli İsmâil Hakkı’dan (ö. 1946) şu alıntıyı yapar:

“Hicrî 1000 tarihlerinden itibaren müteahhirîn ilm-i kelâmı mensuplarının sayısı azalmaya başlamış, konuları içinde yer alan kadîm felsefe de üç asırdan beri etkisini yitirmiş ve yerine Garp felsefesi geçmişti. Garp felsefesinin son olarak ülkemize de girmesiyle bu ilm-i kelâm yetersiz görülmeye başlamış, ilm-i kelâmın bugünkü zihniyete göre yeni bir şekil alması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.”

Benzer bir değerlendirmede bulunan M. Zâhid Kevserî’den de (ö. 1952) şunları nakleder:

“Geçmiş kelâm âlimlerinin izah ve ifadeleri içinde, dini müdafaa etmekle vazifeli kimselerin istifade edeceği şeyler vardır. Şüphe yok ki İslâm akaidini müdafaa yolları, ahlâkî hayatın ve dinî hükümlerin bozulmasını koruma metotları düşmanın kullanacağı taktiklere paralel olarak değişir, yeni şekiller alır. Fakat dinî akîde ve hükümlerin kendileri şeriatın tayin ettiği tarzda sabit kalır, bunların mahiyetlerinde asla bir değişiklik meydana gelmez. O halde pâyidar oldukları müddetçe müslümanlara düşen vazifelerden biri de odur ki içlerinden bir âlimler zümresi, insan toplulukları arasında yaygın hale gelen çeşitli fikirleri, onların elde ettikleri muhtelif ilimleri araştırсын; bu fikir ve bilgilerden müslümanlara zararlı olabileceklerini tesbit etsin. Bu titizliği özellikle itikad sahasında göstermek

⁹ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, s. 84.

gereklidir. Çünkü akîde, sağlam ve kuvvetli olduğu takdirde her iyiliğin kaynağını teşkil eder, zayıflayıp bozulduğu takdirde de her türlü kötülüğün menşei haline gelir.”

Topaloğlu bu alıntılardan sonra şu değerlendirmede bulunur: “İzmirli merhumun da ifade ettiği gibi Avrupa’da Rönesans’tan sonra fikir, sanat ve ilimde meydana gelen değişikliklerle eski Yunan felsefesi modasını ve itibarını kaybetmiştir. Gazzâlî’den itibaren sekiz asır boyunca kelâm kitaplarında yer yer reddedilen felsefe, İslâm filozoflarının tesis ettiği felsefe idi. Bu felsefe büyük çapta eski Yunan düşünüşüne dayanıyordu. Batıda İngiliz filozofu Bacon (1561-1626) ile Fransız filozofu Descartes (1596-1650) “metod” hakkındaki yeniliklerini ortaya koyduktan sonra felsefi düşünüş yeni bir çığır açmış ve birçok kuvvetli filozofla kendisini yenileştirmiştir. Bugün İslâm âlemi de dahil bütün dünyaya yayılmış bulunan yeni cereyanlar karşısında ilm-i kelâmımız da metodunu değiştirmek mecburiyetinde kalmıştır”.¹⁰

Topaloğlu’na göre akaid ve kelâm konuları içinde aklî izahların en çok câri olduğu kısım ulûhiyyet, sonra da kısmen nübüvettir. Binaenaleyh ihtiyaçların değişmesi ve kültürün gelişmesiyle farklı izahların yapılabileceği sahalara, derecelere göre bu iki sahadır. Âhiret ve ahvali, kelâm ilminin sem’iyyât bahsini teşkil eder, burada nakil hâkimdir, nakilde ise değişiklik bahis konusu değildir.

Kelâm ilminin güncelleştirilmesine olan ihtiyaç inkâr edilemez. Bazı akaid konularında güncelleştirme daha sonra türeyen sarmaşıkları ayıklamak, fazlalıkları atarak ilk anlayışa dönüş şeklinde gerçekleşebilir. Bu, inanç listemize eklenen “mesâil” statüsüne yükseltilecek konular için söz konusudur. Çoğu istidlâle dayanan vesâil alanında güncelleştirmede ise çağın bilgi, kültür ve anlayışını göz önünde bulundurmalıdır.¹¹

Bütün bu izahlardan sonra yeni ilm-i kelâm çığırının ana vasıflarını şöyle tayin edebiliriz: Yeni ilm-i kelâm bütün şekilleriyle materyalizmi ve felsefi bir görüş olarak pozitivizmi reddeden, dine karşı yapılan biyolojik ve psikolojik tenkitleri cevaplandırarak, yeni felsefi cereyanları eleştirdikten sonra müsbet ilimlerden de istifade ederek Allah’ın varlığını ispat eden, İslâm’ın akaid konularını ispat ve izah ederek mukaddesatı savunan bir ilimdir.¹²

Topaloğlu son eseri *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*’de ise, “İslâm dininin îman esaslarını ve davranışlarla ilgili temel ilkelerini naslardan hareketle belirleyen, onları nasların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip aklî yöntemlerle

¹⁰ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, s. 36-40.

¹¹ Bekir Topaloğlu, *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı II*, İstanbul 1998, s. 9-10.

¹² *Kelâm İlmi: Giriş*, s. 39.

destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandıran bir ilim” şeklindeki konusu ve gayesi gözetilerek yapılan kelâm ilmi tanımı, şimdiye kadar yapılan tanımlardan farklıdır. Kelâmın konusu dikkate alınarak yapılan tanımlarda usûl-i selâse (ulûhiyyet, nübüvvet, âhîret) ayrı ayrı zikredildiği halde burada îman esaslarında herhangi bir sınırlamaya gidilmeksizin genel bir yaklaşımla “îman esasları” ifadesi kullanılmış, bununla hem bunların üç asıldan ibaret olmadığı hem de yeniden tesbit edilmesinin gereği hedeflenmiştir. Tanımda îman esasları yanında davranışlarla ilgili temel ilkelerin de naslardan hareketle belirlenmesi hedeflenmiştir. Bir bakıma ibadet, ahlâk kuralları ve insanlar arası ilişkiler de dinin bir esası olup olmamaları yönüyle kelâm ilminin konularına dahil edilmiş, dolayısıyla îmanın oluşumu ve sağlanmasında göz ardı edilemeyecek bir yeri bulunan davranış ilkeleri îman esasları mertebesine yükseltilmiştir. Tanımda geçen “davranışlar”la müslüman olmanın gerektirdiği fiil ve hareketler kastedilmekte ve bunların ahlâkî ve hukukî boyutlara kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayıldığı kabul edilmektedir. Bu bağlamda fıkıh ve ahlâkın inanca yönelik temel ilkelerinin belirlenmesini sağlayan sistemin kelâm ilmi tarafından ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Tanımda geçen davranıştan maksat dinî davranış ifa etmek değil, dinî davranış ilkelerinin dinden olduğuna inanmaktır. Topaloğlu bu hususu açıklamak için de “amelü'l-kalp” tabirini kullanır. Bir müminin günah işlerken bile Allah'ın azabından korkmasını ve mağfiretine mazhar olmayı ummasını kalbin ameli olarak kabul eder.¹³

Kur'an ve Sünnet Vurgusu

Topaloğlu'nun sık sık dile getirdiği konulardan biri de müslümanların Kur'an ve Sünnet'le olan irtibatlarıdır. Ona göre günümüz müslümanları Kur'an'dan uzaklaşmışlardır. O, bu durumun onların din anlayışında önemli kırılmalara sebep olacağını ifade ederek Kur'an'la yeniden buluşmaları gerektiğinin altını çizer. Onun Kur'an'a dönüş çağrıları Peygamberimiz'in sünnetini dışlayan modernistlerin Kur'an'a dönüş söylemlerinden farklıdır. O her müslümanın, feyiz ve bereketinden istifade etmek üzere Kur'an okuması gerektiğini söylemekle beraber özellikle dinî ilimler üzerinde araştırma yapan kişilerin çeşitli konuları takip etmek suretiyle Kur'an'ı başından sonuna kadar okuyup anlama çabası göstermelerinin gerektiğini vurgular. Bu anlamda kendisinin her seferinde farklı bir konuyu takip ederek Kur'an'ın baştan sona okunması suretiyle oluşturulmuş çok sayıda bilgi fişleri bulunmaktadır. Bir seminerinde bu tür okuyuşlarının altmışın üzerinde konuya ulaştığını ifade etmiştir. Zaman zaman hocanın nüzûl sırasına göre ve siyer eşliğinde okumalar yaptığını da bilmekteyiz.

¹³ Bekir Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, İstanbul 2004, s. 5-8.

Her bir okuyuşun okuyucuya yeni bakış açıları kazandırdığını söyleyen Topaloğlu, bir müslüman için Kur'an'sız hayat düşünülemezliğini kaydeder.

Topaloğlu, gelenekte olduğu gibi bilgiye ulaşmanın yollarının sağlam duyular, doğru haber ve akıl olduğunu kaydettikten sonra doğru haber içinde Kur'an ve Sünnet'in rolüne dikkat çeker. Ona göre akîdenin en önemli kaynağı olan Kur'an, hem Selefiyye hem de kelâmcılar tarafından ihmal edilmiş, Kur'an'ın zihnin yanı sıra kalbe de hitap eden üslûp ve muhtevası yeterince değerlendirilmemiştir. Kelâm alanında yapılacak çalışmalarda inanç temellerinin mutlaka Kur'an'a dayandırılmasının ve Kur'an üslûbunun kullanılmasının gereğini vurgular. Çünkü Kur'an, îman konularını beyan ederken gerçekleri insana kabul ettirmek için aklî istidlâllerle onun zihnine, çeşitli irşad ve telkin yöntemleriyle de gönlüne hitap etmekte, güzel üslûbu ve mistik derinliğiyle kişiyi etkilemektedir. Bilindiği üzere Kur'an'da kişinin selim fıtratına, akıl ve mantığına hitap edildiği gibi, ibret alması ve insanlığın deneyimlerinden yararlanması için geçmiş peygamberlerin mücadelelerine de sık sık temas edilir. Ayrıca dünya hayatının kısa ve geçici olduğu, asıl hayatın âhirette yaşanacağı vurgulanır; âhiretteki sonsuz mutluluğun yanı sıra tasavvur edilemeyecek derecede korkunç bir azabın bulunduğu da tasvir edilir, yaratanla yaratılan arasında sevgiye dayalı bir ilişkiye yer verilir. Kulun Allah'a yönelen sevgisi tâzime yükselirken, yaratanın kula yönelik sevgisi merhamete bürünür. İlâhî rahmet sadece insana değil, bütün yaratıklara şâmidir. Allah, ruhundan üfleyip yeryüzüne gönderdiği ve melekleriyle koruduğu insanla, onun mümin olanıyla yani kendisini seveniyle ebedî âlemde bizzat görüşecek ve konuşacaktır. Kur'an'da Allah-insan iletişimi yüce varlıktan Rahmân, Rahîm, Vehhâb, Rezzâk, Gafûr, Şekûr gibi defalarca tekrarlanan esmâ-i hüsnâ ve sıfat kavramlarıyla kula açılırken; kuldân hamd, senâ ve dualarla Allah'a yönelmektedir. Resûlullah'ın hadis mecmualarında yer alan duaları da önemli iletişim örnekleridir. Burada pek azına değinilen bu zihnî, kalbî ve sırrî öğelerin Kur'an'da dile getirilişi lafız güzelliği, mâna derinliği, ses uyumu, seci ve cümle örgüsü açısından son derece etkileyicidir. Yeter ki okuyucu Arap dili ve edebiyatı ile insan psikolojisine biraz vâkıf olsun ve kendisini ilâhî kelâma muhatap görsün. İşte Kur'an'daki bu unsurlardan birinin eksik olması halinde kelâm çalışmalarında sunulacak metin veya kullanılacak söylem ya sadece felsefî bir karakter taşır veya etkileyici gücü bulunmayan bir cedel hüviyetine bürünür. Kelâmcılar başlangıçta İslâm dışı inanç ve düşünce akımlarına, bir süre sonra da müslümanlar arasında oluşan farklı telakkilere karşı, bazılarınca cedel diye isimlendirilen yöntemle mücadele etmişlerdir. Selef anlayışına bağlı kalan akımlar ise kelâmcıların gerektiğinde kullandığı aklî istidlâl yolundan kaçınmış, te'vil ve tefsiri açısından tartışmaya konu teşkil eden birkaç âyet ve bol miktarda hadisle yetinmiş, sahih-gayr-i sahih rivayetlere, özellikle geçmişlerin kavillerine sarılmışlardır. İbn Teymiyye gibi müteahhir dönem Selef âlimlerinin kaleme

aldığı eserlerde Kur'an'a dönüş gayretleri göze çarpıyorsa da tatminkâr değildir. Çünkü bu âlimler de Kur'an'ı "kendi bağlamında, yer aldığı kompozisyon içinde ve nâzil olduğu dönemin semantik anlamında" sistematik olarak incelemiş değillerdir. Ayrıca bunlar, akaid ekollerinin kullandıkları yöntemlere ve tartışmalı olan meselelere karşı, müsamaha ile karşılanamayacak derecede sert tavır almışlardır. Bununla beraber ilke olarak Kur'an'a yönelmenin ve onun yöntemlerini kullanmanın gereğini güçlü bir şekilde vurgulamış bulunmaları faydalı olmuş ve bir uyanışın teşekkülüne hizmet etmiştir.¹⁴

Kelâm okullarının Kur'an'dan nasıl uzaklaştıkları, Kur'an'a ne kadar az müracaat ettikleri ve Kur'an âyetlerini ne kadar az kullandıkları, sonunda âyet-hadis indeksi bulunan kelâm kitaplarında da görülmektedir. Fikri daha çok başkasına cevap verirken ürettikleri ve hep tepkisel kaldıkları için onlarda âyetle istidlâl etme çok azdır. Böylece klasik kelâm literatürü Kur'an'dan uzaklaştı. Ancak bu, onların Kur'an'ı inkâr ettikleri anlamına gelmez. Zaten böyle bir iddiada bulunan hiçbir İslâmî grup da bulunmamaktadır. Heteredoks olanlar bile Kur'an'a bağlılıklarını ifade etmektedirler. Elbette kelâmcılar da Kur'an'a bağlıdırlar ancak aralarında, Kur'an'dan istihraç edilecek olan akaidin ancak bir ilmihal kitabı olabileceği ve bunun da mübtediler için yararlı olacağı telakkisi oluşmuştur. İlmî hüviyetini ortaya koyan hacimli kitaplar ise Kur'an'a dayanmamaktadır. Bunların arasında Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd*'i gibi istisna sayılabilecek bazı eserler de bulunmaktadır. Selefiyye ise muhafazakâr olmaları nedeniyle akla dayanma yerine naslara dayanmayı tercih etmiştir. Ancak burada da Kur'an yerine tartışmalı olan hadisler esas alınmıştır. *Kitâbü's-Sünne*, *Kitâbü'l-İmân* gibi risâleler tetkik edildiği zaman bu durum görülür.¹⁵

Kur'an, İslâm dininin ilkelerini ve temel hükümlerini içeren kavli vahiy olduğu gibi; Hz. Peygamber'in beyan, davranış ve uygulamaları da ilâhî kelâmın en yetkili insan tarafından anlaşılıp hayata tatbik edilmesidir. Başka bir ifade ile sünnet, dini tebliğ ve beyan etmekle görevlendirilen kişinin İslâm anlayışıdır. Bu anlayış ashâbı tarafından sonraki nesillere intikal ettirilmiştir. Mütevâtîr sünnet içinde fiilî olanlar usûlü'd-dîn açısından büyük bir önem taşır. İbadetlerin ifa edilmiş tarzı, ahlâk davranışları, müslüman bir toplumun genel kuruluş ve yaşayış biçimi bunlar arasında bulunur. Akaidin teorik konuları arasında yer alıp sonraki dönemlerden itibaren fikir ayrılıklarına sebep teşkil eden kelâmî problemler hakkında mütevâtîr sünnet yok gibidir. Hz. Peygamber'e aidiyetinde kesinlik bulunmayan âhâd haberlerin ise fıkıh ilminde ve sosyal hayatın çeşitli konularında büyük bir önemi bulursa da İslâm dininin temel ilkelerini konu edinen akaid

¹⁴ Bekir Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, s. 18-24.

¹⁵ a. m.f., "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'an-ı Kerim", *İslâm Düşüncesinde Yeni Araştırmalar III*, İstanbul 2000, s. 266-269.

ve kelâm alanında Kur'an'ın desteğini almadan kullanılmaları söz konusu değildir. Çünkü onlar itikad alanına girecek bir hususu kanıtlayacak kesin bilgi ifade etmemektedirler.¹⁶

Topaloğlu'na göre ilâhî kelâmı tebliğ ve beyanla görevlendirilmiş en yetkili kişi olan Hz. Peygamber'in İslâm anlayışı olan sünnet ilâhî vahyin açıklanması, hayata geçirilmesi ve bereketiyle erdemli bir toplumun meydana getirilmesinin ilkelerinin tesbitinde vazgeçilmez bir kaynaktır. Hadis kültürü müslüman için hayatın birçok merhalesinde yolu aydınlatan bir ışıktır. Sözü edilen aydınlık ve ışık Peygamberimiz'e ait olduğu için rivayetlerin sahihini sakiminden ayırmak üzere hadislerin sened ve metin açısından tenkidine ihtiyaç vardır.

Nübüvvet, insanın yaratıcı ile münasebet kurmasında önemli bir kurumdur. Nübüvvetin ispatında mücizenin yeri büyüktür. Bununla beraber genelde peygamberler ve özel olarak bizim Peygamberimiz hakkında asılsız birçok olay anlatılmak suretiyle İslâm'ın ruhuna ve ilkelerine uymayan tasavvurlara yer verilmiştir. Peygamberlerin ve özel olarak Resûl-i Ekrem'in nebîlik sıfatları, gerçek hayatı ve şahsiyeti hakkında literatürde, tasavvuf eserlerinde ve halk inançlarında yer alan rivayet, yorum ve telakkiler cerh ve ta'dîl, İslâm'ın temel ilkeleri, tabiat ve sosyal hayatta câri olan sünnetullah ve sağlam kaynakların verileri çerçevesinde incelenip gayr-i sahih ve gayr-i vâki anlayışlar ayıklanmalıdır. Hiçbir özel telakki ve menkıbe naslardan, sağlam kaynaklardan ve uygulamadaki gerçeklerden daha değerli, daha kalıcı ve daha etkili addedilemez. Dünyanın en güzel âbidesini -onu süsleme vehmiyle de olsa- sarmaşıklarla örme kabul edilebilecek bir şey değildir.¹⁷

Siyaset ve Aydın-Halk Diyaloğu

"Halkı yönetme şekli ve usulü" olan siyaset, dünya hayatı bakımından önemlidir. Çoğu zaman insanlar arasındaki ihtilâflar da bu yüzden ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple her toplum gibi müslüman toplumların da güttükleri siyasetler olacaktır. Ancak bu usulü'd-dînin bir parçası ve kelâm ilminin konusu olmalıdır? Bu soruya ilkelerin tesbiti babında 'evet' denilebilir. Çünkü kelâm ilmi madem ilkesel çerçevede bireyin davranışlarını konu ediniyor, aynı çerçevede toplumsal davranışları da konu edinmesi gerekir. Demek ki siyasetin ilkelerini tesbit usulü'd-dîne, uygulaması ise fûrû-i fıkha aittir. Konunun teorik çerçevesi böyle olmakla beraber tarihte Şîi gruplar inanç esası saydıkları için, Sünnî kelâmcılar da Şîa'ya cevap vermek üzere akaid-kelâm eserlerinin son kısımlarında imâmete yer vermişlerdir. Halbuki İslâmiyet gibi evrensel bir dine mensup olan ve birçok coğrafyada devlet kuran farklı ırklara mensup toplumların yönetimini

¹⁶ Bekir Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, s. 24-27.

¹⁷ a.g.e., s. 32-35.

Hız. Ali nesline ve tek merkeze özgü kılmak imkân dahilinde görülmemektedir. Ayrıca söz konusu iddia İslâm tarihinin fiilî durumu ve sosyolojik realitesiyle de bağdaşmamaktadır.”¹⁸

Dinde Allah rızasının esas alınması gerektiğini vurgulayan ve işin içine uzak veya yakın planda menfaat, nüfuz veya şöhretin karışmasını tasvip etmeyen Bekir Topaloğlu din bilginlerinin ve din hizmeti üstlenmiş olanların günlük siyasetten uzak durmaları gerektiğini belirterek şöyle demektedir: “Şahsen yirmi seneye yakın sürdürdüğüm bu nevi sohbetler sırasında edindiğim tecrübelerden biri de şudur: Bu ulvî toplantılara siyaset girmemelidir. Hangi siyasî kuruluşun fikriyatı olursa olsun, bu nevi toplantıların sınırları içine alındığı takdirde eninde sonunda samimiyet ve ihlâsı alıp götürmektedir”¹⁹. “Bugünkü şartlar altında İslâm davasının başarıya ulaşması için bizim siyaset yapmamıza lüzum yoktur. Her ne suretle olursa olsun ‘din adamı’ vasfını taşıırken siyasete bulaşmamalıyız. Bir gün içimizden biri siyasetle uğraşmak isterse ‘din adamı’ görevinden mutlaka ayrılmalıdır”²⁰

Topaloğlu, günlük siyasetten uzak durmakla, dinî kurum mensuplarının ve din adına faaliyet gösterenlerin siyaset dışında kalmalarının gerektiğini ısrarla belirterek bu camiayı uyarmaya, aydınlatmaya çalışmakla beraber İmam-Hatip okulları-Yüksek İslâm enstitüleri neslinin gelişmesi ve müslümanların haklarının korunması için görüş belirleme ve kamuoyu oluşturma konularında istişare edilen kişiler arasında hep yerini almıştır.

Topaloğlu’nun üzerinde önemle durduğu bir konu da aydın-halk ilişkisidir. Ona göre aydın tarihiyle övünen, milletinin mânevî değerlerine saygı gösteren, halkını seven, milletiyle barışık olup ilerleme yolunda mesafe alan, üzerine aldığı görev ve sorumlulukları en güzel şekilde yerine getiren, duruma göre fedakârlıkta bulunmasını bilen kişidir. Ancak bu nitelikteki aydınlardır ki geleceğe ümitle bakmanın işaretlerini verebilir, dinî hayat ve düşünce tarihimize ışık tutabilirler. İdeal olan bu olmakla beraber günümüz Türkiye’sinde yönetenlerle yönetilenler arasında olduğu gibi aydınlarla halk arasında da bir kopukluk söz konusudur. Bazı uygulamalar ve psikolojik engeller sebebiyle bu kopukluk dindarlarla aydınlık arasında da gözlemlenmektedir. Bu durumun giderilmesinde aydınlara büyük görevler düşmektedir. Ayrıca bürokrasi, medya ve özel sektörün çeşitli kademelelerinde görev alan İmam-Hatip nesli bu kopukluğu gidermede ve devlet-halk irtibatının kurulmasında önemli bir aracı olacaktır.

¹⁸ Bekir Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, s. 39.

¹⁹ a. mlf., *Dinî Sohbetler*, s. 14.

²⁰ a. mlf., *Nesillerin El Kitabı*, s. 15.

Disiplinler Arası İlişkiler

İslâmî ilimlerin birbirleriyle irtibat halinde bulunmalarının gerektiğine dikkat çeken Topaloğlu, tefsir ve hadisin diğer disiplinlere malzeme temin ettiğini, kelâm ve fıkıhın ise dinî hayatın teorisini ve pratiğini sistemleştirdiğini kaydetmekte, bunlara gönül boyutunu işleyen tasavvufun da ilâve edilmesi gerektiğini, ancak bunun gerçekleşebilmesi için tasavvufun sırtındaki bazı yükleri atarak temel İslâm bilimleri ile uyumlu hale getirilmesi gerektiğini kaydetmektedir. O, usûlü'd-dîn ile tasavvuf arasında anlaşmazlık konusu olarak nitelendirilebilecek hususları biri tasavvuf felsefesi, diğeri de tarikatlarda kabul gören fakat inanç temelleri bakımından sakıncalar doğuran bazı telakkiler olmak üzere iki grupta toplamaktadır. Birinci konuda şunlar söylenebilir: Tasavvuf felsefesi usûlü'd-dîn açısından eleştiriye tâbi tutulup ayıklanma cihetine gidilmelidir. Aslında felsefeye ve düşünce ürünü görüşlere karşı çıkmanın bir anlamı yoktur. Ancak söz konusu edilen husus herkesi ilgilendiren din olunca ve ileri sürülen telakkiler karizmatik hüviyeti bulunan kişilere nisbet edilip takdise yaklaşan bir konumda tutulunca durum değişir. Kimse Resûlullah ve ashap cemaatinin usûlü'd-dîn babındaki görüş ve tutumlarının temel özelliklerini İslâm adına değiştirme hakkına sahip değildir. İkinci konuya gelince, insanların ilgisini çekmek amacıyla tarikat silsilesinde yer alan kişilere üstün mânevî vasıflar nisbet etmek, onları evliyaullah derecesinde göstermek, kerametler izâfe edip kendilerini beşer üstü bir makama yüceltmek tevhid inancının amaçladığı ilkelerle bağdaştırılması imkân dahilinde bulunmayan hususlardır. Bu bağlamda meşâyihin gayba muttali olduğu, müridlerinin mânevî hayatına vâkıf bulunduğu, kutubların dünyayı idare ettiği gibi niteliklerin Sünnî akidede ve mutedil tasavvuf anlayışında bulunabileceğini söylemek gerçek dışı bir iddia olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu vasıflar, Kur'an'da kıssaları yer alan peygamberlerin konumu ile Resûl-i Ekrem'in hayatından çıkan neticeleri bile yer yer aşmaktadır. Topaloğlu'na göre kelâm ilmi temel İslâm bilimleri yanında dinler tarihi, din psikolojisi, din felsefesi, din sosyolojisi gibi din bilimleriyle ve astronomi, teorik fizik, biyoloji, antropoloji gibi bilimlerle de irtibat halinde olmalıdır²¹

Topaloğlu, bu eleştirilerine rağmen tasavvufa özel bir ilgi duymakta, İslâmî ilimlerde mistik boşluğun olduğunu vurgulamakta ve zaman zaman konuşma ve yazılarında bu ihtiyacı dile getirerek mütekellimlerin özel hayatlarında ve meseleleri ortaya koyarken muhataplarının gönül boyutlarını göz önünde bulundurmaları ve kelâma bir nebze "misticizm" katmaları gerektiğini dile getirmektedir. Onun sık sık vurguladığı bir husus da müslümanın özel hayatında zâhid ve mistik bir tavrın bulunması yönündedir. O, bunu hasbîlik ve dünya karşısında müstağni olmanın bir gereği olarak kabul etmektedir. Derin ve zengin bir gönül dünyasına

²¹ Bekir Topaloğlu, *Kelâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, s. 43-61.

sahip bulunan Topaloğlu özel hayatında da bu ifadelerini uygulamakta olup âdeta inzivaya girmiş bir sūfî gibi gün boyu odasına çekilip vaktini hep ilmî çalışmalarla geçirmektedir. Dolayısıyla onun tasavvufa yönelik eleştirileri zâhidlere özgü tasavvufî yaşam biçimi, takvâ ve Allah sevgisi gibi kendi hayatının da vazgeçilmez düsturları arasında yer alan mistik tutumlarla ilgili değildir.

Bekir Topaloğlu M.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde verdiği "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Bakımından Kur'ân-ı Kerîm" konulu seminerde ise disiplinler arası ilişkiler konusunda şunları söylemektedir: Kur'an'da dünya için çalışmak, güçlü olmak, zengin olmak, dünya nimetlerinden faydalanmak dışlanmıyor. Dünya karşıtı gibi görülen söylemden maksat mâsivaya tapınmamaktır. Kur'an'da kalbî amel hareketi vardır. Bu Resûlullah'ın dua, niyaz ve ibadet hayatında da mevcuttur. Bu mânada bir mistisizmden söz edilebilir. Kanaatime göre tasavvuf, tasavvuf felsefesine kapılmadan hatta tasavvufun sonradan oluşan terimlerine hiç bakmadan, hiçbir şey bilmiyormuş gibi Kur'ân-ı Kerîm'e girmeli, onun psikolojisinden istifade etmelidir. Kur'an'da derinliğine bir dinî hayat ve mistisizm vardır. Gön- lün ve ruhun Allah'a yücelişi, Allah'la bağlantısı vardır, bunu bulmalıdır. Resûlullah bunu anlamış ve en güzel biçimde tatbik etmiştir. Onun hayatında çok güzel örnekler bulunmaktadır. Tasavvuf felsefesi ise bilâhare oluşmuştur. Her fikir, fikir olarak değerlendirilmeye alınabilir ama onun kutsallaştırılıp eleştiri dışı tutulması kabul edilemez. Bizce Allah ve Resulünün kelâmı dışında her söz eleştiriye açıktır. Öte yandan bir yaygın eğitim kurumu konumunda bulunan tarikatlarda yerleşmiş birçok bid'at ve hurafeler bulunmaktadır. Her eğitim kurumunun kendine göre yöntemi, âdâb ve erkanı bulunabilir. Ancak bıçağın kemiğe dayandığı, usûlü'd-dîn ile çatışan yerlerde hududu muhafaza etmek, Kur'an ve hâkim sünnete aykırı olan hususlara karşı çıkmak gerekir.²²

Kelâm ve fıkıh temel İslâm bilimlerinin sistem arzeden ikiz ilimleridir. Kelâm ilmi kaynak ihtiyacını büyük oranda Kur'an'dan karşılarken, fıkıh büyük çapta sünnete baş vurmaktadır. Gerek fıkıhta gerekse fezâil alanında kullanılan bazı hadisler zaman zaman akaid açısından problem çıkarabilmektedir. Fakih de dahil olmak üzere hiçbir din bilgini hüküm verirken İslâm'ın genel prensiplerini göz ardı edemez²³

İslâm dininin ana ilkelerini kelâm ilmi konu edinir. İbadetler ve insanlar arası ilişkiler türünden pratikleri ise fıkıh konu edinmiştir. Tefsir ve hadis bu iki sistematik ilme malzeme sağlar, tasavvuf da dinî hayatın istikamet, samimiyet ve ihlâs çerçevesinde seyretmesine yardımcı olur. Şunu hemen kaydetmeliyim ki,

²² Bekir Topaloğlu, "İslâmî İlimlere Kaynak Olması Açısından Kur'ân-ı Kerîm", *İslâm Düşüncesinde Yeni Arayışlar III*, s. 271-272.

²³ a. mlf., *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı II*, s. 8.

kelâm ilminin alanını oluşturan temel ilkeler sadece altı îman esasından veya bunların üçe indirgenmesinden ibaret değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in içerdiği her husus, Hz. Peygamber'in özellikle fiilî tevâtür yoluyla sabit olmuş sünneti ve vahiy asrını yaşayıp gözlemleyen ashâb-ı kirâmın icmâi İslâm akaidinin ve dolayısıyla kelâmın konusunu oluşturur. Kelâmın diğer temel İslâm bilimleriyle münasebetine gelince önce tasavvufu ele alalım. Başlangıçta bir ihlâs hareketi olarak ortaya çıkan tasavvuf bilâhare biri tarikatlar ve diğeri tasavvuf felsefesi olmak üzere iki yönde gelişme göstermiştir. Tarikatların gelenekleri içinde azımsanmayacak derecede bid'at ve hurafe yuvalanmıştır. Tasavvuf felsefesi ise İşrak felsefesi, teşeyyü' ve benzeri akımlardan büyük çapta etkilenmiştir. Kelâm ilmi tasavvuf alanıyla ilgilenerek onun Kur'an, mütevâtir sünnet ve sahâbe icmâıyla bağdaşmayan inanç ve pratiklerini ayıklamak mecburiyetindedir²⁴

Peygamber olmadan ve onun uygulamaları hesaba katılmadan İslâm dinini tasavvur ve realize etmek mümkün değildir. Peygamber faktörü çekip alındığı takdirde Kur'an fikir, zikir ve dua statüsü içinde bir kitap hüviyetini alır, onu insan hayatına uygulamak ve bir mümin topluluk oluşturmak mümkün olmaz. Bunun aksini söyleyenler, eğer sığ görüşlü ve art niyetli değillerse, hazıra konmuş mirasyedilerdir. Bu gerçeği vurguladıktan sonra şunu da belirtmeliyim ki hadis diye nakledilen birçok rivayet vardır ki, sistem açısından bakıldığında bunların Hz. Peygamber'in fem-i saadetinden sâdir olmasına ihtimal verilemez. Akaid sahasında haber-i vâhidle amel edilip edilemeyeceği hususu âlimlerimiz arasında tartışmalıdır. Kur'an'ın yüzde sekseni akaidle ilgilidir. Cenâb-ı Mevlâ dinin ana yapısını ve temel ilkelerini Kur'an'da beyan buyurmuştur. Mütevâtir nasla bağdaşmayan, İslâm'ın akaid örgüsüyle uyum sağlamayan rivayetleri ihtiyatla karşılamamız gerekmektedir. Hadis âlimlerimiz sahih ve gayr-i sahih rivayetlerden oluşan hadis literatürünü bütün olarak savunma yerine yeni tenkit kriterleri geliştirerek yeni tenkit süzgecinden geçirmeli, sistemli ilimler olan kelâm ve fıkıh namına fikir üretmemelidir. Son zamanlarda hadis literatürüne karşı yöneltilen eleştiriler ise şov niteliğinde olup problem çözme yerine sorunlar üretmektedir²⁵

Tercüme Eserleri ve Mâtürîdî İlgisi

Topaloğlu'nun tercüme yoluyla kültürümüze katkıları da büyük olmuştur. Mâtürîdî mezhebinin imamı Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin kelâm ilmine dair ünlü eseri *Kitâbü't-Tevhîd*'in hem neşrini (Dr. Muhammed Aruçi ile birlikte) hem de Türkçe'ye tercümesini yapmış (Ankara 2002), Mâtürîdî âlimlerinden Nûreddin es-Sâbûnî'nin *el-Bidâye fi usûli'd-dîn* adlı eserinin neşir ve tercümesini (Mâtürî-

²⁴ Bekir Topaloğlu, *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Eğitim Öğretim Meseleleri Koordinasyon Toplantısı*, s. 6-7.

²⁵ a.g.e., s. 7.

diyye Akaidi, Ankara 1979) gerçekleştirmiştir. Ayrıca İmam Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserinin neşir ve tercümesine devam etmektedir. Onun ayrıca hocası olan Prof. Dr. Muhammed Tancî'den *İslâm Tasavvufu Üzerine* (İstanbul 2002) ve A. C. Morrison'dan *İnsan Kâinat ve Ötesi* (İstanbul 1972) adıyla tercümesleri, Beydebâ'nın *Kelîle ve Dimne* adlı eserinin metin-tercüme (İstanbul 1990, Hayreddin Karaman ile birlikte) şeklinde bir çalışması ve *Arap Dili ve Edebiyatından Tercüme* (İstanbul 1967) adıyla bir neşri bulunmaktadır.

Mesaisinin önemli bir kısmını Mâtürîdî'nin uzun seneler boyunca ihmal edilmiş olan eserlerini ilim dünyası ve okuyucuların hizmetine sunmaya harcayan Topaloğlu, Mâtürîdî mezhebi özellikle de İmam Mâtürîdî üzerine çalışmalara özel bir önem vermekte ve zaman zaman kendisini onunla özdeşleştirmektedir. İmam Mâtürîdî'ye ait eserleri anlama, ilmî neşirini yapma ve tercümesini gerçekleştirme yolunda "karşı durulmaz bir arzu" taşıdığını, bunu Allah'ın bir lutfu olarak kabul ettiğini, bu duygunun tesiriyle uzun mesai harcıyıp ve zahmetler çektiğini ve bunlardan da hiçbir zaman pişman olmadığını belirtmektedir. *Kitâbü't-Tevhîd*'den sonra Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nin ısrarlı talebi üzerine *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ın ilmî neşrine başlanmış, Mısırlı İbrahim ve Seyyid Avadeyn ile anlaşarak onlara hazırlattırılmış ve İstanbul'da da Topaloğlu başkanlığında bir komisyon tarafından incelenerek son şeklinin verilmesi hedeflenmişti. İlk cildi de 2000 yılında neşre hazır hale getirilmişti. Ancak vakıf yönetimi bu projeyi durdurunca başka çareler aradığını ifade eden Topaloğlu, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Mâtürîdî Araştırma Vakfı'na baş vurduğunu, gerekli ilke ve usul müzakerelerinden sonra kitabın neşrine karar verdiğini kaydetmektedir.

Topaloğlu şu andaki ve geleceğe yönelik projelerini ise şu şekilde dile getirmektedir: İmam Mâtürîdî'nin kelâmla ilgili *Kitâbü't-Tevhîd*'inin ilmî neşri ve tercümesini yayımladıktan sonra Mâtürîdî üzerine çalışmaları, kurduğum üç komisyon aracılığıyla aynı zatın tefsir alanındaki *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ının ilmî neşrine yoğunlaştırdım. Biri indeks olmak üzere on sekiz cilt halinde planladığımız eserin on cildi bitmiş ve bunların dördü yayımlanmış bulunmaktadır (Aralık 2005). İlgililerden gelen ısrarlar üzerine *Te'vilât*'ın tercümesini de gündeme almış ve birinci cildinden epeyce mesafe katetmiş bulunmaktayız²⁶ Bunlardan başka iki meslektaşımın birlikte *Kelâm Terimleri Sözlüğü* çalışmalarımız devam etmektedir. Yine iki arkadaşımın "İslâm Akidesinin Yeniden Kuruluşu" nitelikli bir çalışmanın muhteva, temel prensipler ve metodu üzerine başlattığımız çalışmayı sürdürmekteyiz.

Topaloğlu'nun biri Millî Eğitim Bakanlığı'nın, diğerleri Türkiye Diyanet Vakfı'nın çıkardığı *İslâm Ansiklopedisi*'nde olmak üzere 123 telif, 1034 redaksiyon

²⁶ Topaloğlu, *Te'vilâtü'l-Kur'ân'dan Tercüme*, s. XIV; *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, İstanbul 2003, s. XVI.

çerçevesinde madde çalışması, ayrıca makale ve tebliğleri bulunmakta olup *İslâm'da Kadın*, *Kelâm İlmi: Giriş, İslâm Tarihinden Yapraklar, İslâm'da İnanç Esasları* (Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi ile birlikte) gibi kitapları Arnavutça'ya çevrilmiştir.

1983'ün sonundan itibaren ön çalışmaları başlayan, beş yıllık bir hazırlıktan sonra ilk cildi 1988'de çıkan ve günümüze kadar otuz cildi yayımlanan *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde başından beri İdare Meclisi Başkan ve üyeliği, İlim Heyetleri Başkanlığı, İnceleme Kurulu Başkanlığı gibi görevlerde bulunmuş ve halen de bu kurumda hizmete devam etmektedir. Topaloğlu'nun bu ansiklopediye yazdığı ve redakte ettiği maddeler kelâm ilmine katkıları bağlamında zikredilmesi gereken en önemli kalemlerden birini teşkil etmektedir. Söz konusu ansiklopedi sayesinde İslâm medeniyetinin pek çok alanıyla birlikte İslâmî ilimlerin kronolojik ve sistematik olarak bir haritasının çıkarıldığı, bu ilimlerle iştigal eden ilim yolcularına kendi disiplinleriyle ilgili küllî bir bakış açısına sahip olma imkânı tanıdığı gibi, Türkçe'de bir ilim dili oluşturma çabalarına ciddi anlamda katkı sağlandığı muhakkaktır. Bu faaliyetleriyle Topaloğlu'nun katkısı kelâm ilim heyetine ait maddelerle sınırlı kalmayıp öncelikle İslâmî ilimler olmak üzere diğer disiplinlere ait maddelerin şekil ve muhteva itibariyle geliştirilmesinde de vazgeçilmez katkısını sürdürmeye devam etmektedir.

Sonuç Yerine

Ülkemizde özellikle son kırk yılın düşünce hayatı Doğu'dan ve Batı'dan tercümelerle canlandırılmaya çalışıldı. Bunun sonucunda bir yozlaşma süreci yaşandı. Düşünce geleneğimizden uzak olan ve Türkiye gerçeklerinden habersiz bulunan Doğulu-Batılı yazarların görüş ve telakkileri karşısında kendi insanımıza ve realitemize âdeta yabancı hale geldik. Halbuki düşüncede esas olan süreklilik olup, bu topraklarda yetişmiş ve yaşamış olan günümüz müslüman düşünürlerinden Filibeli Ahmed Hilmi, Abdüllatif Harputî, İsmâil Hakkı İzmirli, Babanzâde Ahmed Naim, Ferid Kam, Elmalılı M. Hamdi Yazır, Ahmed Hamdi Akseki gibi âlimlerden beslenmeleri ve düşünceyi onların bıraktığı yerden devam ettirmeleri gerekirdi. Maalesef bu gerçekleşmeyince genç nesillerde bir kırılma ve bir kopukluk yaşandı. Sayıları az da olsa halkaları koparmadan düşünce geleneğimizi devam ettirme çabasında bulunanlar da oldu. Bunlardan biri de Bekir Topaloğlu'dur. O, *Emsile*, *Binâ*, *Maksûd*, *Merah*, *Avâmîl*, *İzhâr*, *Kâfiye*, *Molla Câmi*, *Meânî*, *Halebî-i sagîr*, *Merâkî'l-felâh*, *Mülteka ve Şerhi*, *Mir'ât Şerhu'l-Mirkat*, *Celâleyn*, *Kâdî Beyzâvî*, *Râmûzü'l-ehâdîs*, *Emâlî*, *Şerhu'l-Akaid*, *İsâgûcî*, *Metnü's-Sirâciyye* gibi kitapları okuyup icâzet alarak tevarüs ettiği ilim halkasını, derslerinde *Kitâbü't-Tevhîd*, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, *el-Osmaniyye*, *Tebstratü'l-edille*, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, *Minhâcü's-sünne* gibi eserleri genç

akademisyenlere okutmak suretiyle de devretmiştir. Topaloğlu, bizim için bir okul oldu. Gelecek nesillere yatırım yapmanın gereğini ve ders halkası oluşturma-
nın örneğini onda gördük. Biz öğrencileri ondan bilgi yanında çalışma, azim,
gayret ve usulünü aldık; gerçeğe ulaşmada sabırlı ve ısrarlı olmayı, dünya karşı-
sında zâhidliği, ümerâ ve ağniya karşısında müstağniliği, popülizm yapma yerine
dik ve vakur durmayı, medya tutkunu olmamayı, hizmette hasbîliği, en önemlisi
de ilim ahlâkını, hakikati arama iştiyak ve içtenliğini öğrendik.

Kısacası biz, ilim geleneğimizi unuttuk, âlim prototipimizi kaybettik ve bazı
şeyleri ihmal ettik. Kaybettiğimiz bu şeyleri Şark'ta veya Garp'ta değil, yitirdiği-
miz yerde aramamız gerekir. Atalarımız, "Yiğit düştüğü yerden kalkar" dememiş
midir?

57
(25. sayfa ayrı seçildi)